

Ключові слова: професійна компетенція, професійна компетентність, професійно-педагогічна підготовка, емпатія, навчальна діяльність, професійна здатність, професійна індивідуальність.

BEATA GURNITSKA. Competence of the modern correctional educator as an important condition for the success of pedagogical activity.

The article focuses on the problems of teaching staff training, the basis of which makes the principles of humanistic education, empathy and upbringing. One of the chief tasks is to create educational environment. The result of the environment must be teacher and pupil's interaction. Professional training must contribute to the teacher's understanding of his individual essence and the formation of his individual pedagogical conception.

Keywords: the professional competence, the professional and pedagogical training, the empathy, the scientific activity, the professional ability, the professional individuality.

Демченко А. В.

**ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди”**

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкриваються сутність виховання у військовому підрозділі, основні якості, принципи, особливості виховної роботи з майбутніми фахівцями пожежно-рятувальної служби у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: виховання в підрозділі, професійно важливі якості, здібності, виховання на суб'єкт-суб'єктній основі, військовий колектив.

Досвід роботи вищої школи доводить складність організації та керівництва системою виховання у вищих навчальних закладах. Важливим у цьому процесі є підготовка до виховної роботи майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби МНС України, бо вони працюють в екстремальних умовах та передбачають злагодженість та організованість діяльності всього колективу.

На сучасному етапі розбудови Збройних Сил України жоден військовий навчальний заклад в нашій державі цілеспрямовано не готує офіцерів первинної ланки (рота, батарея) за фахом “Організація та проведення виховної роботи в підрозділі”, тоді як в Указі Президента України “Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України” (із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 28/2004 від 12.01.2004) вказується на посилення виховної роботи у підрозділах [8]. Треба відмітити, що з точки зору підготовки майбутніх фахівців до виховної роботи у підрозділах пожежно-рятувальної служби, сьогодні у вищих навчальних закладах існує багато нерозв'язаних проблем.

Сьогодні потрібно вести пошук таких форм виховання у вищих навчальних закладах МНС України, які б відповідали сучасним підходам до виховання та враховували фахову специфіку підготовки.

До проблем виховання військовослужбовців, до принципів і методів виховної роботи зверталися В. Давидов, В. Дудник, М. Кравчун, М. Новожилов; різні аспекти організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МНС досліджували такі науковці як В. Вареник, Н. Вовчаста, О. Грачов, М. Козяр, В. Солнцев, В. Покалюк, В. Ткачев та ін. Практичне вирішення деяких питань виховання у Збройних силах, у військових закладах освіти представлено на сторінках періодичної преси. Учені і практики М. Варій, С. Крутіков, М. Нецадим, М. Ротань, М. Секерін, С. Соколов, Г. Темко, С. Форостовець, В. Шамрай, Г. Шевкун та інші розкривають різні аспекти виховного процесу у Збройних силах.

Метою статті є з'ясування особливостей проведення виховної роботи з майбутніми фахівцями пожежно-рятувальних служб у вищих навчальних закладах.

Виховання у вищих навчальних закладах МНС України вплетено в контекст реального життя людини і відображує всі її особливості. Відповідно, якість виховання, його мета, засоби, методи та результати детерміновані як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, факторами, умовами.

В Указі Президента України "Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України" дається наступне визначення виховної роботи – це система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів [8]. Процес виховання у вищих навчальних закладах МНС України здійснюється шляхом проведення виховної роботи, під якою розуміється цілеспрямована діяльність керівників, кадрових та виховних органів, професорсько-викладацького складу, суспільних інститутів щодо формування у курсантів професійних, морально-психологічних, особистісних якостей, їх мобілізації на успішне виконання освітньо-виховних завдань.

Виховання у вищих навчальних закладах МНС України є органічною складовою підготовки кадрів до виховної роботи у підрозділах. М. Варій, М. Козяр, М. Коваль підкреслюють, що сутність виховання в підрозділі виявляється як процес цілеспрямованої, організаційно оформленої взаємодії всіх суб'єктів військової діяльності, що забезпечує ефективне

вирішення завдань військової служби й формування військовослужбовців як патріотів Батьківщини, військових професіоналів, гармонійно розвинених особистостей [1, с. 510].

Особливості виховної роботи у підрозділах визначає А. Данченко:

– виховання відбувається у військовому колективі, що характеризується особливою організацією, уставними взаємовідносинами, своєрідним побутом і тощо;

– виховання воїнів здійснює командир, який має великі права й повноваження;

– об'єктом виховання є дорослі люди, які вже мають свої погляди, звички, тому в процесі виховання інколи доводиться не тільки виховувати, а й перевиховувати їх [5, с. 199].

Отже, під суб'єктом виховного процесу розуміється командир (начальник, викладач), працівники виховних підрозділів, а об'єктом виступають різні категорії військовослужбовців, курсанти у вищих навчальних закладах Крім того функції суб'єкта і об'єкта виховання, за твердженням В. Ягупова, виконує військовий колектив як різновидність малої соціальної групи. Автор підкреслює, що від того, як організовано військовий колектив і на якому етапі свого розвитку він знаходиться, як він функціонує, які думки та моральні цінності переважають у ньому, залежить сила його виховного впливу на військовослужбовців, ефективність діяльності всіх його ланок, характер внутрішньо колективних взаємин та морально-психологічної атмосфери, якість бойової та мобілізаційної готовності, дієвість органів управління й, нарешті, кінцевий результат виховання – гармонійно сформована особистість українського військовослужбовця, боєздатний згуртований військовий колектив, який перетворився в суб'єкта виховання [3, с. 257].

Навчально-виховний процес у військовому вищому навчальному закладі, хоча і зберігає офіційно-авторитарний характер елементарного співпідпорядкування, але в його основі не повинна стояти тільки пояснювально-ілюстративна діяльність викладача, командира і репродуктивна – курсантів. Сьогодні виховний процес у вищих закладах МНС України повинен будуватися на суб'єкт-суб'єктній основі, щоб уникати негативних прецедентів між командирами і їх курсантами. Т. Ісаєнко відзначає, що часто у вищих навчальних закладах спостерігається низька культура взаємовідносин на різних рівнях: “зверхнє ставлення командирів до курсантів, приниження гідності курсантів у присутності особового складу підрозділу через нерозуміння певного матеріалу під час занять або неякісне виконання завдань через об'єктивні причини; небажання командира зрозуміти мотив поведінки підлеглого; вживання табуваної лексики не лише у спілкуванні між курсантами, а й при роз'ясненні командиром поставлених особовому складу завдань (для “дохідливості” і

“переконливості”). Головна причина такого стану полягає в професійній неспроможності командира (недостатність професійних та психолого-педагогічних знань; низька культура – зриви, образи, прізвиська тощо; необ’єктивність; випадковість у виборі професії тощо)” [6, с. 97-98].

Зупинимось на основних якостях, які повинні формуватися у майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби в процесі професійної підготовки. Професійно важливі якості – це індивідуально-психологічні якості суб’єкта діяльності, які поступово формуються, розвиваються на основі здібностей і забезпечують результативність та ефективність діяльності. Ряд учених (О. Асмолов, Н. Кузміна, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.) визначають спеціальні здібності як специфічну якість чи рівень розвитку професійно важливих якостей, що передбачають для свого розвитку тривалу певну діяльність і часто особливе тренування. Із зазначеного випливає, що у трактуванні понять “професійно важливі якості” і “здібності” відсутні принципи відмінності. Оскільки в якості суб’єкта діяльності можуть об’єднуватися різні здібності, то цілком доречним є вживання даних понять у контексті професійно важливих якостей. Отже, професійні якості та їх системи необхідно визначити як внутрішні умови, які опосередковують зовнішні впливи і вимоги діяльності. Здібності складають основу професійних якостей, адже вони забезпечують оволодіння способом і операціями діяльності при наявності необхідних і достатніх умов. Сформованість професійно важливих якостей дає змогу суб’єкту діяльності швидко та ефективно розгортати спосіб діяльності. Проведення виховної роботи з майбутніми фахівцями пожежно-рятувальної служби вимагає сформованості ряду професійних якостей. По-перше, згідно зі вимогами статутів та інших нормативних документів, що регламентують діяльність командира, у нього повинні бути розвинені такі нормативно-професійні якості як вірність Присязі, патріотизм, повага до військової форми та військових ритуалів, активна життєва позиція, дисциплінованість, вимогливість, тощо.

Майбутній фахівець пожежно-рятувальної служби повинен володіти рядом вольових якостей, щоб своїми рішеннями й особистим прикладом впливати на підлеглих, а саме: сміливість, рішучість, активність, цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, відповідальність, урівноваженість, самостійність, самовладання, витримка, впевненість в собі та у власних силах, самокритичність та здатність бачити й виправляти свої помилки.

Професійна діяльність майбутнього керівника пожежного підрозділу потребує розвинутої комунікативної сфери. Здатність командира обирати найбільш доцільну позицію і стиль спілкування з підлеглими у тій чи іншій конкретній ситуації, налагоджувати відносини взаємної поваги і довіри, виявляти доброзичливість і тактовність у стосунках із підлеглими

забезпечують психологічно комфортні умови роботи підрозділу й водночас сприяють виконанню професійних завдань в умовах впливу чинників екстремальних ситуацій. До групи комунікативних якостей майбутніх фахівців МНС доцільно включити комунікабельність, гуманізм, емпатію, авторитет, тактовність.

Здатність майбутнього командира до виконання бойових завдань зі значними фізичними і психічними навантаженнями передбачають сформованість таких психофізіологічних якостей як емоційна стійкість, загальний стан здоров'я, рівень загальної фізичної підготовки, успішність із пожежно-прикладного спорту, хороше власне самопочуття, активність та настрої тощо.

З метою формування колективу майбутньому командирі первинного підрозділу треба володіти лідерськими якостями (прагнення до лідерства; здатність бути лідером; уміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення; організаторські здібності), які виявляються в здатності планувати, приймати рішення, впорядкувати, регулювати роботу підлеглих, контролювати та надавати їм необхідну допомогу, організовувати оперативну діяльність підрозділу, підтримувати його у постійній бойовій і морально-психологічній готовності, управляти підрозділами як у повсякденній діяльності, так і в умовах екстремальних ситуацій, дотримуватись статутного порядку і службової дисципліни.

Засвоєння майбутнім командиром системи педагогічних знань у навчально-виховному процесі сприяє розвитку здатності аналізувати виховну ситуацію, оцінювати виховні фактори, визначати систему виховних завдань, конкретизувати і прогнозувати результати виховання, моделювати майбутні суб'єкт-суб'єктні виховні відносини, планувати зміст виховної діяльності, її послідовність, розробляти виховну діяльність на рівні форм і методів виховної взаємодії; аналізувати результати виховання, коригувати виховний вплив, оцінювати власну педагогічну діяльність. У майбутніх командирів повинні бути розвинені: пам'ять (швидке запам'ятовування зорової та слухової інформації; запам'ятовування інформації, що має внутрішній логічний зв'язок; тривале зберігання інформації в пам'яті; точне відтворення інформації після короткої зорової або слухової дії); мислення (уміння оперувати уявленнями для передбачення зміни обстановки, результатів діяльності; уміння аналізувати ситуацію та приймати рішення на основі наочних образів; рахунково-математичні здібності; вміння діяти нешаблонно, швидко приймати рішення в динамічній обстановці; витривалість до напруженої розумової діяльності); мова (здатність чітко, лаконічно, голосно віддавати накази та формулювати повідомлення; добра дикція; здатність мовного апарату до інтенсивної та довготривалої роботи без зривів. Отже, важливими пізнавальними якостями майбутніх командирів-вихователів є педагогічна спостережливість; педагогічна увага;

педагогічне мислення, педагогічний такт, педагогічна інтуїція, володіння педагогічною технікою, педагогічний оптимізм, педагогічне передбачення, педагогічне цілепокладання, педагогічна інтуїція, педагогічна імпровізація, професійна працездатність, педагогічна ерудиція, рефлексія тощо.

Спільна діяльність фахівців пожежного підрозділу МНС України, що знаходяться на певному рівні соціального розвитку, в екстремальних ситуаціях, здійснюється не тільки за рахунок централізованого впливу керівника, але і за рахунок посилення локальних взаємодій фахівців пожежно-рятувальної служби (О. Гаврилова, Ю. Козлова, С. Нікітюк, А. Шленка та ін.).

Отже, виховний процес передбачає виникнення певних відносин між його учасниками – вихователями й вихованцями, які є його центральними постатями. Військова педагогіка велику роль надає колективу та відносинам, які складаються між його членами, адже виховання багатьох специфічних завдань пов'язане з колективною діяльністю військовослужбовців. М. Видиш взаємовідносини розглядає як об'єктивне, соціальне і психолого-педагогічне явище, як необхідний соціально-психологічний інструмент взаємодії свідомих людей. Вони можуть виступати психічним подразником, засобом виховання, передумовою ефективної діяльності людей. Взаємовідносини – це кероване явище. Ступінь керованості залежить від суб'єктів взаємовідносин. У колективі суб'єктом керування, як правило, виступає керівник [2, с. 30].

Однією з форм існування відносин у підрозділах пожежно-рятувальної служби є їх упорядкованість і організованість. Принципом побудови таких відносин виступає ієрархія і відносини первісної підлеглості. Схема службового підпорядкування має лінійний характер: кожен командир (начальник) сам підпорядковується іншим згідно із службовою ієрархією. Спрямованість керівного впливу іде зверху донизу, і переважне право прийняти рішення відносно інших чи більшості надається тільки вищому за статусом відповідно до таблиці про ранги. О. Дзьобань, характеризуючи проблеми відносин у військовому колективі, наголошує, спеціалізація військової праці за завданнями та функціями сприяє тому, що кожен військовослужбовець займається своєю професійною діяльністю. Такий вид відносин віддзеркалює місце кожного військовослужбовця у військовому колективі; характер відносин ієрархії, яка реалізується на підставі принципів субординації, єдиноначальності та гуманізму, визначається особливостями суспільного устрою держави. На думку автора, адміністративна система, яка передбачає службові відносини та функціональні цілі для поєднання особистостей з армією, обмежує поведінку людей рамками службової доцільності. Вона неспроможна охопити увесь спектр життєдіяльності та поведінки особового складу повністю. Тому поряд із безособистісними у військових колективах організується підсистема соціально-психологічних

відносин. Вона є продуктом регуляції військовослужбовцями внутрішніх процесів у військових колективах. Їх основою є обопільний інтерес, емоційно-психологічна сумісність, емоційно-вольове забарвлення стосунків та особистий вибір відносин певного характеру [7, с. 82]. Другий тип відносин передбачає налагоджену та узгоджену роботу курсантів у вищих навчальних закладах МНС України та є більш продуктивним.

При організації виховної роботи у вищій школі важливо забезпечити поєднання традиційних принципів виховання з інноваційними. Вони дають можливість логічно пов'язати вікові, педагогічні, соціально-психологічні аспекти розвитку особистості у процесі виховання в єдину психолого-педагогічну лінію.

Принцип розгляду виховання як системної діяльності передбачає формування особистості курсантів у системі суспільних відносин шляхом цілеспрямованого навчально-виховного впливу. В залежності від змісту, структури, особливостей організації виховної діяльності курсант формується як цілісна особистість шляхом поєднання усіх його складових: ідейно-національного, військового, духовно-морального, естетичного, соціально-правового, екологічного і фізичного виховання.

Принцип неперервності виховання особистості у військовому навчально-виховному процесі свідчить, що, виступаючи складним утворенням особистості, вона формується упродовж всього процесу виховання.

Принцип вдосконалення зовнішньої діяльності індивіда як основи формування необхідних якостей особистості. Суб'єктивація впливів, вимог суспільства відбувається опосередковано через різні види взаємодії індивіда у військовій службі: військову гру, бойову підготовку, спілкування, навчання, працю, громадську діяльність. Створювані об'єктивні і суб'єктивні труднощі в процесі реалізації цих видів діяльності стають імпульсом до формування готовності до майбутньої професійної діяльності, до саморозвитку професійних якостей і властивостей.

Принцип максимального узгодження форм і методів виховання особистості з її віковими та індивідуальними особливостями передбачає врахування у виховній роботі темпераменту, характерологічних особливостей, віку курсантів, їх уподобань та здібностей.

Виховання курсантів в колективі і через колектив означає, що військова діяльність носить, як ніяка інша, яскравий колективний характер. Принцип виховання в колективі і через колектив вимагає від командирів турботи про згуртування підлеглих, розвиток в них дисциплінованості у поєднанні з активною соціальною позицією.

Співвідношення вимогливості до військовослужбовців з повагою до їх гідності, з турботою про них та гуманним ставленням. Цей принцип сприяє створенню турботливого ставлення до людини, вимогливості до

себе і до інших, довіри. Його основою є норми права і моралі. Зміст вимог командирів зумовлюється законами, воєнною присягою, військовими статутами і поширюється на всі сфери життєдіяльності курсантів. Командир повинен цінувати кожного курсанта, ставитися до нього доброзичливо та проявляти турботу.

Опора на позитивне у виховній роботі вимагає використання позитивних надбань особистості, колективу, суспільстві з метою формування впевненого у собі фахівця.

Принцип єдності, узгодженості і послідовності у вихованні передбачає єдність вимог до всіх категорій військовослужбовців. Погодженість і послідовність у виховній роботі досягається шляхом її продуманого планування, колективної оцінки стану справ у підрозділах, безперечного виконання вимог військової присяги та статуту, правової домінантності командира у виховній діяльності.

Принцип виправданого ризику та забезпечення безпеки при проведенні робіт передбачає вміння зберігати здоров'я у складних умовах, планувати та продумувати заходи щодо усунення пожеж, проявляти рішучість.

Принцип постійної готовності до оперативного реагування на надзвичайні ситуації і проведення робіт з їх ліквідації передбачає оперативне втручання у разі небезпеки у складні ситуації, можливість оказати допомогу людям при пожежах, швидко реагувати на різні обставини, долати труднощі.

Ці та інші принципи регламентують виховну роботу з майбутніми фахівцями пожежно-рятувальних служб, складають її методологічну основу. Як вихідні педагогічні положення, принципи виховання регулюють послідовність виховної роботи у вищих навчальних закладах, процес застосування виховних методів, засобів, прийомів та організаційних форм роботи.

Висновок. Отже, відповідно до керівних документів МНС України у вищих навчальних закладах повинен проводитися комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів, спрямованих на усвідомлення особовим складом мети професійної діяльності підрозділів МНС України, розвиток та підтримання професійно важливих психологічних якостей, сприяння реалізації встановлених державою соціально-економічних та правових гарантій щодо забезпечення готовності майбутніх фахівців до виховної роботи у підрозділах.

Метою проведення даних заходів є утвердження особистості як найвищої соціальної цінності, впровадження гуманістичних взаємовідносин в процесі підготовки курсантів, формування світогляду та життєвої позиції особового складу, найповніше розкриття здібностей в інтересах

гармонійного розвитку як громадян-патріотів так і високопрофесійних спеціалістів; реалізація громадянських прав та свобод особового складу, забезпечення їх морально-психологічного, духовного, культурного, фізичного розвитку та створення умов для здійснення ефективної професійної діяльності; створення і вдосконалення засобів, форм і методів індивідуальної виховної роботи з особовим складом.

Використана література:

1. Варій М. Й. Військова психологія і педагогіка : [посібник] / М. Й. Варій, М. М. Козяр, М. С. Коваль / за ред. М. Й. Варія. – Львів : Вид-во “Сполом”, 2003. – 624 с.
2. Видиш М. М. Педагогічні основи формування моральних взаємовідносин у колективі кафедри військового навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 “Військова педагогіка та психологія” / М. М. Видиш. – Хмельницький, 2000. – 30 с.
3. Військове виховання: історія, теорія та методика : [навч. посіб.] / за ред. В. В. Ягупова. – К. : Graphic&Design, 2002. – 560 с.
4. Военная педагогика / под. общ. ред. В. А. Барабанщикова. – М. : ВПА, 1980. – 290 с.
5. Военная педагогика : [учеб. пособ. для высших военно-политических училищ] / коллективное изд. – М. : Воениздат, 1973. – 367 с.
6. Ісаєнко Т. Виховання моральної культури курсантів у педагогічному процесі вищих військових закладів освіти : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ісаєнко Тетяна Костянтинівна . – Полтава, 2005. – 222 с.
7. Покалюк В. М. Педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Віктор Миколайович Покалюк. – Черкаси., 2010. – 227 с.
8. Указ Президента України “Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України” (із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 28/2004 від 12.01.2004).

ДЕМЧЕНКО А. В. Особенности организации воспитательной работы с будущими специалистами пожарно-спасательной службы в высших учебных заведениях.

В статье раскрывается сущность воспитания в военном подразделении, основные качества, принципы, особенности воспитательной работы с будущими специалистами пожарно-спасательной службы в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: воспитание в подразделении, профессионально важные качества, способности, воспитание на субъект – субъектной основе, военный коллектив.

DEMCHENKO A. V. Peculiarities of organization of educational work with future specialists Fire and Rescue Service in higher education.

The article reveals the essence of education in the military unit, the basic qualities, principles, characteristics of educational work with future specialists Fire and Rescue Service in higher education.

Keywords: education department, professional qualities, abilities, education on the subject-subject basis, a military band.